

„Nem elvtársam, nem hiszem, hogy sok időd volna. Olvasni is alig, hát még írni. Pedig épp erre akartalak megkérni. Arra, hogyha elolvastad a Szabad Népet, s ha valami tetszik, bosszant, aggaszt vagy érdekel, írd nekünk. Végy egy darab papírt, tollat. Ott a cím a hírek után az utolsó oldalon. Szólj hozzá, írd nekünk: a magad lapjával beszélj.”¹

32 Pajor Emília

„A KÖZVÉLEMÉNY PARANCSNOKAI”

A Szabad Nép munkás- és
parasztlevelezési mozgalma

Tanulmányomban a Szabad Nép levelezési mozgalmát kívánom bemutatni, főként a fennmaradt le-

véltári dokumentumok és a lap vizsgálatára támaszkodva. Emellett kísérletet teszek arra is, hogy a levelezési mozgalmat alapul véve bemutassam, hogy a Rákosi-diktatúrában milyen keretek között működött a társadalmi nyilvánosság e csatornája, s mindehhez a II. világháború befejezésétől egészen a személyi kultusz kiteljesedéséig tartó korszakot vizsgálom.

Bevezetés

Az olvasói levelek különleges csoportot alkotnak a publicisztikai műfajok között, mivel nehéz átfogó, műfaji meghatározást adni róluk: ahány olvasói levél, annyiféle tartalom és közlési forma. A szakirodalmi leírások azonban abban a tekintetben megegyeznek, hogy leginkább a levelek kiegészítő jellegét és sajátos információforrás-funkcióját hangsúlyozzák. Az olvasói levelek közlése minden sajtóterméket előnyös színben tüntet fel: igazolja, hogy a lap kapcsolatot tart fenn olvasóközönségével, valamint, hogy cikkei hatást gyakorolnak olvasóira.²

Azonban a szakirodalomban arra is találunk utalást, hogy az olvasói leveleket manipulatív szándékkal is fel lehet használni s e célból hamisított levelek kerülhetnek közlésre. Az alábbi idézetek pont a tanulmányban vizsgált korszakot érintik: „...a nép hangját voltak hivatottak képviselni azok a 'munkások', 'termelőszövetkezeti dolgozók', akik a laphoz írott soraikban mindig az éppen aktuális párthatározat maradéktalan végrehajtását követelték.”³ „Aki már a hetvenes évek előtt is újságíró volt Magyarországon, nagyon jól tudja, hogy hány olvasói levelet 'szerveztek', sőt írtak a szerkesztőségek. Mindössze annyi volt a teendő, hogy a szerkesztőség valóságos nevet szerezzen az általa készített levél alá.”⁴

A történelmi és politikai háttér ismeretében valóban logikusnak tűnhet az a feltételezés, hogy a leveleket maga a szerkesztőség gyártotta,

hiszen ez bizonyulhat a befolyásolás legegyszerűbb módjának s a diktatúra szó hallatán sokan többek között a manipulatív eszközök használatára aszociálnak. A II. világháború után ugyanis fokozatos, de biztos lépésekben megindult Magyarország társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai rendszerének szovjet mintára történő átalakítása s mindez a tömeg- 33 kommunikációt is érintette. Nemcsak abban a tekintetben, hogy a Magyar Kommunista Párt (később Magyar Dolgozók Pártja) megszerezte az irányító és ellenőrző szerveket és rendszerüket átalakította, hanem abban a tekintetben is, ahogyan fokozatosan kiépítette a *szocialista nyilvánosság bürokratikus modelljét*.⁵ Kezdetben főleg adminisztratív módszereket alkalmazva kezükben tartották a papírgazdálkodást s fokozatosan ellehetlenítették az ellenzéki lapok megjelenését, majd miután politikai téren egyeduralomra tettek szert s a hatalom Rákosi, Farkas, Gerő és Révai kezében összpontosult, a hangsúly az ideológiai hegemónia megteremtésére került. A párt csak a hatalmi rendszer megszilárdulása után fordíthatott nagyobb figyelmet a kognitív uralom kiépítésére: az ideológiai munkának, azaz a lojális közvélemény megteremtésének.⁶ Ekkor kezdték el nagy erővel szervezni és kiépíteni a *Szabad Nép* levelezői hálózatát is, amely a személyi kultusz kiteljesedésekor érte el fénypontját.

A fentebb idézett sorok igen komoly „vadász”, s ilyen időbeli távlatból igazságtartalmukat nehéz ellenőrizni, vagy az állításokat bizonyítani. Annyi azonban bizonyos, hogy „a sajtó mindig magán viseli a működését övező társadalmi és politikai struktúrák formáját és színét”.⁷ Ebből következik, hogy az olvasói levelekhez fűződő gyakorlat is a fennálló hatalmi rendszer szerint változik s ezért kutatásom fő célja volt, hogy árnyalja a diktatúra nyilvánosságáról kialakult képet.

Kvalitatív szövegelemzési módszert alkalmazva főként arra kerestem a választ, hogy a diktatúra miért fektetett oly nagy hangsúlyt a munkás- és parasztlevelezési mozgalom megszervezésére, és miért volt szükség olvasói levelek közlésére egy olyan lapnál, amely magáról azt hirdette, hogy a nép hangjának szócsöve? S egyáltalán: kik írtak levelet a laphoz, milyen célból és milyen tartalommal?

Kutatásom eredményeire támaszkodva amellet fogok érvelni, hogy a kor politikája a hamisítást, mint eszközt kifejezetten kerülte, s sokkal összetettebb és szofisztikáltabb módszereket alkalmazott. Az eredetileg spontán ötlet által motivált olvasói levélírást a diktatúra tudatos, sőt szervezett tevékenységgé kívánta alakítani, a különféle, szovjet példa alapján elterjedt munka- és versenymozgalmak mintájára.

Nyilvánosság és agitáció

Igaz, az olvasói levelek a nyilvánosság csupán egy vékony szeletét alkotják, azonban a diktatúra időszakában az újságolvasók számára ez jelentette szinte az egyetlen lehetőséget arra, hogy kapcsolatba lépjenek a lap-
34 pal, s ezért sokat elárulnak a diktatúra nyilvánosságának logikájáról.

Angelusz Róbert szerint „a nyilvánosság olyan kommunikációs közvetítési szféra, amely – ideális esetben – a társadalom és a hatalmon levők minden csoportjának lehetővé teszi, hogy a közérdeklődésre számot tartó ügyeket megvitassák.”⁸ Térben elképzelve a nyilvánosság tulajdonképpen az állam és a társadalom között húzódik és az ellentétes érdekek és vélemények ütköztetése miatt egy feszültséggel teli tér. Habermas is hasonlóképpen képzelte el a nyilvánosságot, amikor azt az „egymással versengő vélemények piacaként”⁹ jellemezte, azonban ennek megvalósulásához elengedhetetlen a hozzáférés biztosítása. Tehát az, hogy a nyilvánosság intézményrendszerén – például sajtó fórumain – keresztül mindenkinek egyenlő esélye legyen ítéletet alkotnia a köz dolgairól.¹⁰

A *Szabad Nép* olvasói levél rovatának pusztá létezése is bizonyítja, hogy a diktatúra keretet kívánt biztosítani a társadalmi problémák megvitatására, de természetesen a saját elképzeléseinek megfelelően. A hozzáférés szempontjából vizsgálva a rovat a munkás és paraszt származásúak, valamint az ún. haladó értelmiségiek szűk fóruma volt, s a „közérdeklődésre számot tartó témákat” is szűkítették a politikai irányvonalnak megfelelően. Mindközben azonban szigorúan ügyeltek a nyitottság látszatának fenntartására.

A szocialista rendszer sajtójának különböző feladatokat kellett ellátnia: a *propaganda*, az *agitáció* és a *szervezés munkáját*. A propagandamunka során a sajtó népszerűsítette és elfogadtatta a párt politikáját, azzal, hogy a párthatározatok rendszeres közlésével és magyarázó elméleti publicisztikájával közelebb vitte őket az olvasóközönséghez.¹¹ A sajtó agitációs feladata abból állt, hogy felhívta, mozgósította a lakosságot bizonyos ügyek, célok érdekében, s elősegítette, hogy a lakosság körében bizonyos attitűdök alakuljanak ki, meghatározott módon reagáljanak bizonyos esetekben.¹² A szervezőmunka tettekre mozgósító tevékenységek végzését jelentette. Mindezek mellett a tömegkommunikációnak *integráló* funkciója is volt: meghatározott nézetek, vélemények, értékelések, megítélések terjesztése, amelyek biztosíthatják a szocialista társadalom szilárd, politikai-morális egységét.¹³

Kijelenthetjük, hogy a *Szabad Nép* tulajdonképpen az agitációs munka révén kívánta létrehozni saját nyilvánosságát. Az Agitációs és Propagandaosztály kezdeményezésére 1948-ban a Szervező Bizottság határozatot hozott ún. *Szabad Nép Baráti Körök* létrehozásáról,¹⁴ amelyek a szervezett levelezőmozgalom irányába tett első lépésnek számítottak, s többek között ilyen agitációs céllal jöttek létre: „A Szabad Nép Baráti Körök a csoportos agitáció

egyik formája. Feladata a kül- és belpolitikai problémák megvitatása és mozgósít a Párt és kormányhatározatok végrehajtására, megszeretteti és népszerűsíti Pártunk központi lapját: levelező kapcsolatok kiépítésével közvetlen kapcsolatot épít ki a Szabad Néppel és állandóan napirenden tartja a Szabad Nép táboraának kiszélesítését.”¹⁵ Az üzemekben, termelőszövet-

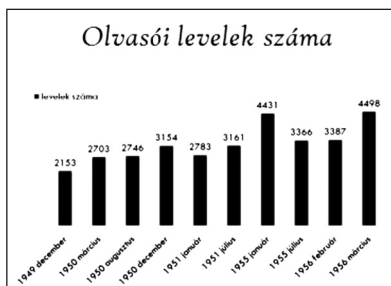
35

kezetekben és tömegszervezetekben működő baráti körök egyik feladata volt, hogy a *Szabad Nép* kampány keretein belül népszerűsítsék, terjesszék a napilapot, és szélesítsék előfizetői körét, emellett „másik feladata a munkáslevelezés elindítása, rendszeresítése és állandósítása.”¹⁶ A *Szabad Nép* a korábban spontán érkező leveleket rendszeresíteni kívánta, s ezáltal egyfajta helyi tudósítókra kívánt szert tenni, állandó levelezők személyében. A későbbiekben a baráti köröket egybe akarták vonni a levelezéssel úgy, hogy azokat a *Szabad Nép* helyi levelezőcsoportjaivá kívánták alakítani, s a levelezőhálózat központja a lap szerkesztősége lett volna.¹⁷

Új Forrás 2012/9 – Pajor Emília: „A közvélemény parancsnokai”
A Szabad Nép munkás- és parasztlevelezési mozgalma

Hogyan dolgozta fel a Szabad Nép az olvasói leveleket?

A *Szabad Néppel* 1948-tól egészen a lap megszűnéséig, 1956 októberéig működött levelezési osztálya, amely a szerkesztőségben belül a legtöbb munkatárssal, 24–28 fővel dolgozott. „A Szabad Népnél a levelezési



rovatnál annyian dolgoztak, mint három, vagy négy rovatnál összesen. A legnagyobb rovat volt.”¹⁸ Az Agitprop osztály dokumentumai alapján a napilapnál kiemelten fontosnak tartották a levelezési rovatot, azonban valószínűleg ezt csak a jelentés kedvéért írták, mivel a kor politikai irányvonalának megfelelően a hangsúlyt az ipari és mezőgazdasági rovatra fektették.¹⁹

Az osztály dolgozói feladatuk szerint csoportokra voltak osztva; voltak politikai munkatársak, akik szervezőmunkát végeztek, mellettük voltak, akik a levelek megválaszolásával és kivonatolásával foglalkoztak, külön csoport felelt az adminisztrációért, a negyedik részleg pedig a gépíróké volt. Az osztály munkatársai iktatták és kivonattal látták el a beérkező leveleket, s ez alapján döntötték el, hogy mely írásokat szánják közlésre, küldik tovább valamely hivatalos szervnek kivizsgálásra, vagy osztják szét a többi rovat között felhasználásra. A leveleket emellett téma szerint is csoportosították. Az osztály feladatai közé tartozott az is, hogy néhány munkatárs a nagyobb üzemekbe vagy termelőszövetkezetekbe ellátogasson, s a dolgozókkal elbeszélgetve felmérje a közhangulatot. A helyszíni látogatásokról és a beérkezett

levelek összesítéséből, kiértékeléséből a levelezési osztály heti, majd később havi hangulatjelentéseket készítet.²⁰

Fontos megjegyezni, hogy a levelezési rovaton kívül, amelyben a levelek, vagy gyakrabban levélrészletek szó szerint közlésre kerülnek, 36 más rovatok is – ha közvetve is – felhasználják az olvasók észrevételeit. Így például az olvasói levelekben felvetett problémákból kiindulva készülhetnek a tényközlő műfajcsoportba tartozó riportok, tudósítások vagy a véleményközlő műfajokhoz sorolható glosszák, karcolatok. Szabó László így emlékezik vissza: „Az én legelső glosszám, vagy írásom a Szabad Népben egy levél nyomán keletkezett. Vidéken, Békéscsabán, egy vasutas özvegyét kिरakták egy lakásból, hogy oda beköltözhessen a tanácsnak valamilyen funkcionáriusa. És egy jóval kisebb, nyírkos lakásba került. Én ennek utánajártam és ezt írtam meg egy glosszában.”²¹Az olvasói levelekből indul ki a szerkesztői üzenetek rovata is, amely általában tanácsadó jellegű és nemcsak a beérkező levelek megválaszolásával, hanem a felmerülő ügyintézésel is foglalkozik.²²

A levelezési osztály létrehozása a szerkesztőségben belül, valamint a levelezői mozgalom fokozatos kiépítése a *Szabad Nép* hasábjain is éreztette hatását. A II. világháború után, a koalíciós időszak alatt, a lap nem közölt olvasói levelekből összeállított rovatot, azonban a hetente jelentkező szerkesztői üzenetek rovat arról tanúskodik, hogy a *Szabad Nép* kapott olvasói hozzászólásokat, amelyekre az adott kereteken belül válaszolt is. Ezek a szerkesztői válaszok a lap utolsó oldalainak egyikére száműzve, igen kicsi betűmérettel szedve jelentek meg, s csupán egy-két mondatban kommentálták az olvasók hozzászólásait. Azonban főként helyhiányra hivatkozva a lap nem közölt semmilyen, az olvasóktól származó szellemi terméket, legyen az levél, vers vagy képzőművészeti alkotás. Csak 1948 tavaszától kezdett rendszeresen jelentkezni a *Kedves Szabad Nép* című rovat, amely hetente legfeljebb két alkalommal jelent meg egy-két levéllel.

A Szabad Nép munkás- és parasztlevelezési mozgalma

A mozgalom kulcsemberei természetesen a levélírók, akiket az osztály két csoportra osztott: tudósítókra, akik társadalmi munkában végezték feladatukat, és állandó levelezőkre, akik a szerkesztőség instrukcióit a tudósítóktól kapták. Állandó levelezőként azt tartották számon, aki legalább havi gyakorisággal írt a szerkesztőségnek. Minden jelentősebb napilapnak voltak állandó levelezői, sőt sok levélíró egyszerre több lappal is tartott fenn kapcsolatot. A *Szabad Nép* állandó levelezőinek száma 300–350 körül mozgott. Személyükről, életükről a szerkesztőség információkat gyűjtött, leveleiket megőrizték és csatolták kartonjukhoz. Az információgyűjtés azért volt fontos, hogy a szerkesztőség megbizonyosodjon a levelező munkás-paraszt származásáról és munkahelyén tanúsított példamutatásáról.²³ Az állandó levelezők részére

igazolványt is kívántak készíteni, amelyet csak a szigorúan káderezett személyek kaphattak kézhez. A társadalmi összetételt illetően a *Szabad Nép* szerkesztőségének egyik célja az volt, hogy növelje haladó értelmiségi és dolgozó paraszt levelezőinek számát, mivel döntő többségben munkások írtak a lapnak.²⁴

A szerkesztőség „nevelő céllal” kapcsolatot ápolt levelezőivel, 37 amelynek különböző formáit jelentették a válaszlevelek, ajándékozásal összekötött ankétok és értekezletek, személyes beszélgetések, körlevelek, brosrák és írásos tájékoztatók szétküldése, valamint tanfolyamok szervezése a marxizmus-leninizmus elsajátítására.

A levelezőmozgalom szervezeti felépítettségét illetően a mozgalom elindító a szovjet minta alapján hazánkban is elterjedt különféle mozgalmak „alulról felfelé építkező” szerkezetét kívánták követni. De a centralizált tervezés mellett a tervutasítás egyfajta módja, a mennyiségi (és egyfajta minőségi) elv kifejeződése is jellemzi az olvasói levelekhez fűződő gyakorlatot.

A kommunista szokásoknak megfelelően a hazai levelezőmozgalmat is a szovjet-bolsevik hagyományokból eredeztették, s mindezt Lenintől, Sztálintól származó idézetekkel legitimálták: „Őrizd falusi levelezőidet, mint a szemed fényét, mert ez a te hadsereged.” Az itthoni levelezőmozgalom „ugrásszerű fejlődését” pedig Rákosi Mátyás 1950. február 10-én elmondott beszédének tulajdonították, amely valójában még csak említést sem tett a levelezésről, csupán általánosságban beszélt a „párt tömegkapcsolatairól” s annak fontosságáról. Az általánosítás azonban a kor nyilvános beszédeinek bevett eszköze volt: ez lehetővé tette, hogy mindenki úgy értelmezhesse a szöveget, ahogyan szeretné és azt az aktuális érdekeknek megfelelően interpretálhassa.

A versenymozgalmakhoz hasonlóan a levelezésben is megfigyelhető a mennyiségi elv mind a levelezők, mind a levelek számát tekintve. A szerkesztőségek gyakran úgy kívántak megfelelni a vezetésnek, hogy a levelezők számszerű növelésére fektették a hangsúlyt, azonban szélsőséges esetben ez oda vezetett, hogy az utcáról szerveztek be levélírókat. Maguk a levelezők pedig jó munkájuk egyik fontos kritériumának tartották a mennyiséget, és gyakran hangzottak el felajánlások hetenként meghatározott számú levél megírásáról vagy újabb levelezők beszerzéséről. Így gyakorlatilag a mozgalmat „sztahanovizálták”.

A mennyiségi elv mellett egyfajta minőségi elv is kifejeződésre jutott, amely a levelek tartalmára vonatkozott. A szerkesztőség azokat az írásokat tartotta színvonalasnak, amelyek termelési, pártépítési kérdésekkel foglalkoztak, vagy bírálatot fogalmaztak meg: „ellenséget” lepleztek le (bércsalókat, anyagpazarlókat), társadalmi szervek, gazdasági vezetők, pártfunkcionáriusok hibáiról, mulasztásairól szóltak. A levelezőmozgalmat a kor politikája

a társadalmi ellenőrzés egyik eszközeként használta, amelynek legfőbb célja a mobilizálás volt. A diktatúra felismerte, hogy az embereket leginkább a nyilvános bíráló sarkallja tettekre, s ezért egyéni panaszok helyett inkább bíráló tartalmú leveleket vártak.²⁵

38 A *Szabad Nép* hasábjain megjelent bírálatok legtöbbször konkrétan nevén nevezte azokat, akiket „jobboldali szocialista normalizítóként” üzemekben, gyárakban lelepleztek, vagy akikről a termelőszövetkezetekben kiderül, hogy kulákok voltak. A vélt vagy valós „ellenséges elemeket” a bíráló nyomán legtöbbször el is bocsátották munkahelyükről, kérdéses azonban, hogy a leleplezés után valóban megjavultak-e azok a hibák, amelyeket egy bizonyos személy rosszakarató tevékenységének tudtak be. Valószínű, hogy a gazdasági rendszer hiányosságait nem az elbocsátások sorozata hozta rendbe.

Más a helyzet azokkal a bírálatokkal, amelyek túlzott bürokráciáról, a pártfunkcionáriusok önkényeskedéséről, nemtörődomségéről számolnak be. Az ilyen leveleknél igyekeztek az érintett felek intézkedni, hogy ne érkezen meg a szerkesztőségbe. Az olvasói jelentések fontos információforrásként szolgáltak a hatalmi szerveknek, ugyanis a hibákról – hacsak nem besúgás útján – nehezen értesült a vezetés. A hiányosságokat érthető módon sokszor véka alá rejtették az érintett üzemek, gyárak, termelőszövetkezetek vagy pártszervezetek, mivel tartottak a következményektől. A *Szabad Nép* levelezési osztályának többek között az is feladata volt, hogy kiküldött munkatársai utánajárjanak a levelekben taglalt gyanús ügyeknek. Az érintettek természetesen nem örültek, hogy kérdőre vonták őket, és mindent elkövettek azért, hogy kiderítsék, kitől származott az információ, és milyen módon lehet a levélírástól eltántorítani – ez jelentette az igazi cenzúrát. Ha kiderült valakiről, hogy munkahelyével kapcsolatban panaszos levelet írt a *Szabad Nép*nek, előfordult, hogy elbeszélgettek vele, s meggyőzték, ne írjon a problémákról, vagy ne levelezzen többet a lappal. Sokakat azonban megfenyegettek, hogy elveszíthetik állásukat, ha folytatják a levelezést, vagy más munkakörbe helyezték át, s így hurcolták meg. Más esetekben a leveleket „elfektették” (tehát soha nem küldték el a címzett laphoz), vagy az üzemvezető elküldés előtt ellenőrizte tartalmát, vagy a helyi levelezőkör vezetője átírta a levelet, teljesen megváltoztatva annak mondanivalóját.

A levelezőmozgalom csúcspontját jelentette az 1952. február 2-án és 3-án²⁶ tartott országos levelezői konferencia, amelynek megrendezéséről a Titkárság már 1950-ben határozatot hozott.²⁷ 1950 folyamán járási, 1951-ben pedig megyei és kerületi értekezleteket tartottak, ahol megvitatták a levelezéssel kapcsolatos tapasztalatokat és irányelveket. Minden megbeszélés rituálészerűen felajánlásokkal fejeződött be, s egyben megválasztották küldöttjeiket az országos tanácskozásra, amelyen a külföldi és hazai vendégekkel együtt összesen körülbelül 650 fő vett részt.²⁸ Az esemény jelentőségét egy

külön erre a célra megjelentett kiadvánnyal, *A Szabad Nép Levelezőinek Tájékoztatójával* kívánták hangsúlyozni, amely csupán négy számot ért meg.

A konferenciát Laky Teréz, a *Szabad Nép* levelezési rovatának vezetője nyitotta meg beszédével, majd a jelenlévők Rákosi Mátyást ünneplésen megválasztották a 65-tagú elnökség díszelnökévé. Ezután Betlen Oszkár kapott szót, aki beszédében felvázolta a munkáslevelezés magyarországi történetét, s annak három korszakát: az illegális, a felszabadulás utáni, valamint Rákosi Mátyás beszéde utáni periódust. Előadásában nem felejtetett el kitérni az imperialista országok lapjainak levelezőire, s azok munkájára sem. Konkrét példaként említette a *Life Magazint*, amely szerinte szándékosan butítja olvasóit.²⁹ Ezután a dolgozók felszólalásai következtek, akik beszédükben hangsúlyozták: a konferencia a legfőbb bizonyítéka annak, hogy a dolgozók élhetnek sajtószabadsághoz fűződő jogaikkal. „Az imperialisták olyan rágalmakat szórnak hazánkra, hogy nálunk nincs sajtószabadság. De én most arra gondolok: vajjon van-e a világban egyetlen kapitalista országban is olyan értekezlet, ahol munkásokat és parasztokat, az egyszerű emberek százait hívják össze, hogy elmondják véleményüket a sajtóról, hogy megbírálják a vezetést és hallassák hangjukat, mint itt most nálunk. Pártunk vezetői, a sajtó képviselői, az egész ország előtt mi, egyszerű dolgozók mondunk most bírálatot, véleményt. Kérdezzenek meg hát csak minket a kapitalisták: van-e a mi hazánkban bírálat vagy sajtószabadság?”³⁰

A konferencián a jól ismert hangzatos frázisok és érvelések mellett sok résztvevő a levelezés személyes aspektusáról is beszélt: elmesélte, hogyan lépett kapcsolatba a sajtóval. A levelek gyakori, bevett fordulata az a gondolat, miszerint az egyszerű levelezőt, aki nehezen forgatja a tollat, s alig ismeri a nyelvtani szabályokat, mivel csak néhány elemet járt, a sajtó és rajta keresztül a párt meghallgatja, gondolatait hasznosítja. „Szerettem volna én is írni levelet, volt is problémám elég. De nem mertem. Azon gondolkoztam, hogyan is fejezzem ki magam én, mennyiben felnőtt parasztlány, iskola nélkül. Vajjon el tudják-e olvasni az elvtársak a levelemet és megértik-e belőle, hogy mit is akarok én levelemmel feltárni.

De egyszer azután gondoltam lesz ami lesz, én bizony írok a Szabad Népnek. Írtam is. Arról írtam, hogy milyen eredményt értem el a szemináriumi oktatás terén és hogy milyen fontos az oktatás. Az elvtársak válaszoltak és további tanulásra bíztattak. Nem is tudom megmondani, milyen jól esett ez a levél.”³¹

A konferencián többek között állami kitüntetések kiosztására is sor került: a *Szabad Nép* és más jelentősebb országos és megyei lap állandó levelezői kitűnő munkájukért arany, ezüst vagy bronz fokozatú népköztársasági

érdemérmet vehettek át.³² A kitüntettek mind munkás-paraszt származásúak, sokuk levelezői múltjában közös, hogy bíráló tartalmú írásaikért ártottak nekik: elbocsátották munkahelyükről vagy meghurcolták őket.

Az Agitációs és Propagandaosztály Sajtó- és Rádióelosztályának feljegyzései szerint a konferenciának folytatása is lett volna, ha a történelmi események nem szólnak közbe: a következőt 1957. február 1-jén tartották volna és előkészítésére 1955 és 1956 folyamán került volna sor.³³

Ahhoz, hogy a levelezőket teljesen beillesszék a szocializmus koordináta-rendszerébe fontos volt, hogy a szocialista rendszerek nyelvhasználatára jellemző, katonai szókészletből kölcsönzött kifejezéseket használjanak a mozgalomra és tagjaira - ahogyan azt például a sztahanovistáknál is tették. Így vált a levelező a „közvélemény parancsnokává”, a sajtó önkéntes katonájává, aki felelősségérzettel, hazaszeretettel áthatott magatartást tanúsít, s két fronton is részt vesz a szocializmus építésében és a békeharcban: a munka és a levelezés frontján, az utóbbinál fegyvere a toll.

Összefoglalás

Kutatásomban főleg arra kerestem a választ, hogy valóban igazak-e azok az állítások, amelyek szerint a diktatúra időszakában mindennapos gyakorlatnak számított, hogy a szerkesztőség olvasói leveleket hamisított, s azután a *Szabad Népb*ben meg is jelentette azokat. Habár ez a módszer egyszerűnek és gyorsnak tűnhet, azonnal felmerül a kérdés, hogy ha valóban igazak a feltevések, akkor a levelezői mozgalomra és a munkáslevelezési osztályra mi szükség volt a *Szabad Népb*nek, s ezért árnyalni kell az erről kialakult képet.

Bármennyire meglepőnek tűnhet, a *Szabad Népb* és más nagyobb megyei- és országos lapok szerkesztőségei igenis adtak az olvasói levél rovatának hitelességére. Ezt bizonyítja egy szerkesztői értekezletről készült feljegyzés is, amelyben bizonyos „műlevelekről” is szó esik. A munkás-paraszt levelezőkonferenciát előkészítő egyik szerkesztői értekezleten Sipos elvtárs, a *Szabad Föld* egyik munkatársa elpanaszolja, hogy sajnos lapjuknál előfordul, hogy „egy-egy levelező tag nevében egy szerkesztőségi tag írja meg a levelet és alá is írja”. Majd gondolatmenetét folytatja: „Ez is teljesen helytelen, mert így lejárátjuk a levelezési mozgalom jelentőségét, azonkívül az így írt cikkeknek nincs tekintélye. Ha az ilyen levélnek híre megy a faluban, többet leveleinknek nem fognak hinni, mert azt mondják, hogy ezeket a leveleket nem mi írtuk, nem tőlünk valók.”³⁴ A diktatúra azt kívánta elérni, hogy leveleinek higgyenek, s ezért kínosan ügyelt a levelek „valódiságára”. A levelezőmozgalom valószínűleg azért jött létre, hogy a szerkesztőségeknek közlés céljából ne gyártaniuk kelljen, hanem válogatniuk lehessen a levelek között. Természetesen a közlésre szánt leveleket stilisztikailag, nyelvtanilag kijavították, mielőtt megjelentek a sajtóban.

A jelentések mindemellett néhány helyen említést tesznek ún. „alkalmilag szervezett levelekről” is,³⁵ amely megnevezést valószínűleg azokra a levelekre alkalmazták, amelyeket egy-egy politikai, gazdasági esemény kapcsán, megadott szempontok alapján írtak a dolgozókkal, parasztokkal. Ez különösen a személyi kultusz kiteljesedésének korszakára volt jellemző, amikor a lap hasábjain megjelent levelek elsősorban konkrét hazai és külföldi eseményekhez kapcsolódnak és a vezetésnek megfelelő magatartásra és cselekedetekre próbálják sarkallni az újságolvasókat azzal, hogy saját esetüket követendő példaként állítják eléjük. A Rákosi-diktatúra így próbálta mobilizálni a lakosságot többek között a békekölcsön jegyzésére, a termelőszövetkezetbe tömörülésre és a normarendezések elfogadására.

A legnagyobb mértékű és legigazságtalanabb norma- és bérrendezést³⁶ 1950 nyarán hajtották végre egy minisztertanácsi döntésnek megfelelően.³⁷ Hogy az intézkedés ne keltsen közfelháborodást, és „jogosságát” a dolgozók elismerjék, az Agitációs és Propagandaosztály elrendelte, hogy „a Szabad Népből (és utána a Népszavában, valamint vidéki pártlapjainkban) munkáslevelek vezessék fel haladéktalanul a normarendezés szükségességét.”³⁸ A levelek azt a látszatot próbálták kelteni, hogy a normarendezést maguk az öntudatos munkások látták szükségesnek, mivel a korábbi norma-megállapítás szerint nem dolgoztak meg száz százalékban minden fillérükért. Ilyen szervezett leveleket, amelyeknél megkerestek egy illetőt, s arra kérték, hogy a megadott szempontok alapján írjon, valószínűleg többször is közölt a *Szabad Nép*, azonban egy idő után a kívánt témában és véleménnyel már a saját meggyőződésükből küldték az olvasók leveleit. Ez a normarendezés során is így volt: „a levélírók többsége világosan látja, hogy miért van szükség a normák rendezésére, s látja, hogy a termelés fokozásával erősítjük a Szovjetunió által vezetett békefrontot, hogy így segítsük a legeredményesebben a koreai nép szabadságharcát.”³⁹ Ez a „helyes” magatartás azonban sok esetben a megfelelő üzemi népnevelői és agitációs munkának tudható be.

A rovat tehát a „felülről megszervezett”, de alulról jövő nézeteket prezentálta s ez egyfajta körforgáshoz hasonlítható. A Rákosi-diktatúra politikai egyeduralmának megszilárdulása után nem elégedett meg adminisztratív és megfélemlítő eszközeivel, amelyeket az állampolgárok mindennapi életének legszélesebb körű szabályozására és ellenőrzésére használt, hanem más, kevésbé észrevehető és „finomabb” eszközökkel azok gondolatait és attitűdjeit is a saját érdekei szerint kívánta alakítani. A nyilvános beszédekkel, a média és a népnevelés segítségével propagandáját eljutatta a társadalom különféle csoportjaihoz, és ezzel egyúttal létrehozta a kommunista uralom saját

diskurzusát, így állítva érdekei szolgálatába a közvéleményt. Az olvasói levelek íróinak legtöbbje a diktatúra érveléseit, kifejezéseit önkéntelenül is átvette saját véleménye, észrevételei megfogalmazásakor, s ezzel segített a diskurzust fenntartani, valamint az uralmat újratermelni.

42 A diktatúra emellett hatalmát még úgy kívánta megszilárdítani, hogy minél nagyobb fokú ellenőrzés mellett minél kisebb mértékű hozzáférést biztosított.⁴⁰ Ilyen hozzáférési forma többek között az olvasói levél is, amelyet a diktatúra úgy tartott ellenőrzés alatt, hogy a levelezői hálózatot maga építette ki és centralizálta, a hozzáférést pedig megszervezte. Így jött létre az állandó levelezők hálózata, amelynek tagjai szigorúan csak munkás-paraszt származásúak lehettek.

Jegyzetek

¹ *Szabad Nép*, 1947. október 9., 8. old.

² Gombó, P. *Sajtóismeret*. (Budapest: Tankönyvkiadó, 1967), 30. old.

Bernáth L., ed. *Sajtókönyvtár – Műfajismeret*. (Budapest: MÚOSZ, 1995), 181. old.

³ Kókay-Buzinkay-Murányi: *A magyar sajtó története*. (Budapest: Sajtóház Lap- És Könyvkiadó, 2001)

⁴ Bernáth L., ed. *Sajtókönyvtár – Műfajismeret*. (Budapest: MÚOSZ, 1995), 181. old.

⁵ Lázár, G. 'A szocialista nyilvánosság történetének alapvonala' *Médiakutató* (2006/1.): 23. old.

⁶ Kalmár, M. 'Az ideológiaközvetítő nyilvánosság szerkezetváltozása (1948-1958)'. *HOLMI VII. évf. 11.szám* (1995): 1604. old.

⁷ Kunczik, M. 'A demokratikus újságírás' *Médiakutató- médiaelméleti folyóirat*. (2001/3.): 21. old.

⁸ Angelusz, R. *A láthatóság görbe tükrei. Társadalomoptikai tanulmányok*. (Budapest: Új Mandátum, 2002), 25. old.

⁹ Habermas, J. *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. (Budapest: Gondolat Kiadó, 1993).

¹⁰ Becskeházi, A.–Kuczi, T. 'A nyilvánosságról. Volt-e nyilvánosság az elmúlt évtizedek Magyarországon?' *Szociológiai Szemle* (1992/4.): 10. old.

¹¹ Gombó, P. *Sajtóismeret*. (Budapest: Tankönyvkiadó, 1967), 30. old.

¹² K. Dmitrijev et al. *A tömegkommunikáció a szocialista társadalom életében* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989), 8. old.

¹³ U.o.

¹⁴ *Javaslat a Szabad Nép munkás- és általános levelezésének megszervezésére*, MOL, M-KS-276, 55. csoport, 33. ő.e. (1948. október 15)

¹⁵ MOL, M-KS-276. 89. csop: Agitációs és Propagandaosztály, 206. ő.e. *Szabad Nép*

¹⁶ MOL, M-KS-276., 89. csop., 226. ő.e. (1951. február)

¹⁷ *Jelentés a munkás-paraszt levelezésről, a Szabad Nép Baráti Körök munkájáról és javaslat a kettő fokozatos egyesítéséről*, MOL, M-KS-276., 89. csoport, 226. ő.e. (1951. február 2.)

¹⁸ *Interjú Szabó Lászlóval*, készítette: Pajor Emília (Budapest, 2010. március 17.)

¹⁹ U.o.

²⁰ A *Szabad Nép* munkáslevelezési osztályának tájékoztatóját kézhez kapták: Rákosi Mátyás, Szakasits Árpád, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József, Kádár János, Marosán György, Kovács István, Apró Antal, Horváth Márton, Vas Zoltán, Kossa István, Bethlen Oszkár, Hegedüs András, Szita János, Kristóf István, Olt Károly, Dénes István, Zsófinyecz Mihály, Kiss Károly, Péter Gábor, Biró Zoltán, Donáth Ferenc, Házi Árpád, Simon Lajos, Komócsin Zoltán, Biró László, Sárkány László, Mező Imre, Pongrácz Kálmán, Köböl József, Nógrádi Sándor, Bárd András (in: MOL, M-KS-276, 55. csoport, 104. ő.e.)

- ²¹ Interjú Szabó Lászlóval (2010. március 17, Bp., készítette: Pajor Emília)
- ²² Gombó, P. *Sajtóismeret*. (Budapest: Tankönyvkiadó, 1967), 126. old.
- ²³ MOL, M-KS-276, 89. csoport, 226. ő.e.
- ²⁴ A 350 állandó levelezőből csupán 41 volt dolgozó paraszt 1950-ben. (MOL, M-KS-276, 89. csoport, 227. ő.e.)
- ²⁵ MOL, M-KS-276, 89. csoport, 227. ő.e.
- ²⁶ Az alkalom nem véletlenül esett erre az időpontra: 1942. február elsején nyomtatták ki a *Szabad Nép* első lapszámát, s a tízéves évforduló alkalmából a vezetés ezt a napot a *Magyar Sajtó Napjává* nyilvánította.
- ²⁷ *Javaslat az országos levelező konferenciára* (1950), MOL, M-KS-279., 89. csoport, 227. ő.e.
- ²⁸ A vendégek számát kétszáz főben maxímálták, a küldöttek számát pedig 450 főben. A küldöttek arányát úgy állapították meg, hogy kétszáz munkást, százötven parasztot vártak, emellett értelmiségieket, tanuló és dolgozó fiatalokat, háziasszonyokat stb. úgy, hogy számuk ne haladja meg összesen a száz főt. (*Javaslat az Első Országos Levelező Kongresszus előkészítésére és megtartására*, MOL, M-KS-276., 89. csoport, 227. ő.e.)
- ²⁹ Szerinte a legtöbb írás ostobaságokkal foglalkozik, s említést tett egy olyan levélről, amelynek küldője azt kérdezi a *Life* szerkesztőtől, hogy egy bizonyos bajszviselőt vajon Eden angol külügyminiszter hordott először, vagy Acheston amerikai külügyminiszter?
- ³⁰ Béres Gyuláné felszólalása, *A munkás és parasztlevelezés további fejlődéséért*, *Szabad Nép*, 1952. február 2., 2. old.
- ³¹ Béres Gyuláné. *Hogyan lettem levelező? A Szabad Nép Levelezőinek Tájékoztatója*, 1. szám, 1952. január
- ³² A *Szabad Nép* kitüntetett állandó levelezői: *Magony H. István*, tömörkényi egyholdas egyénileg dolgozó paraszt, *Gerván József*, Láng Gépgyár segédmunkása, *Kulcsár Bálint*, Gödöllői Méhtenyésztési Intézet méhésze, *Bertalan József*, tatabányai bányász, *Orbán Károly*, Ásotthalomi Állami Gazdaság konyhavezetője, *Landesmann István*, Star Kendőgyár szövőmunkása, *Gáspár Istvánné*, orosházi Vörös Csillag Tsz. tagja, *Magyarovits Antal*, Esztergomi Szerszámgyár munkása, *Csotó Géza*, türkevei Vörös Csillag Termelőszövetkezet tagja, *Benedek András*, *Ikarus Gyár* versenyfelelőse.
- ³³ MOL, M-KS-276. 89. csoport.: Agitációs és Propagandaosztály 24-34 lap: Sajtó- Rádió alosztály. 192. ő.e. Alosztály által szervezett értekezletekről írt feljegyzés, 1955. október 26.
- ³⁴ MOL, M-KS-276., 89. csoport, 227. ő.e.
- ³⁵ MOL, M-KS-276., 89. csoport, 226. ő.e.
- ³⁶ Az új normák megállapításánál az 1950. áprilisi teljesítményeket vették 100%-nak. Az új normák és darabbérezés bevezetésével egy dolgozónak átlagosan 17%-kal kellett többet teljesítenie, hogy a korábbival azonos fizetést vihessen haza. Ha ehhez hozzávesszük, hogy központi béremelést is végrehajtottak, akkor ez az arány „csupán” 8-10%.
- ³⁷ *Belényi, Gyula. Fordulat a munkaerőpiacon az 1940-es évek végén és a nagyipari munkásság helyzete az 1950-es években* [in: *Feitl I., Izsák L., Székely G., ed. Fordulat a világban és Magyarországon, 1947-1949*. (Budapest: Napvilág Kiadó, 2000)], 177.o.
- ³⁸ *Javaslat az alpbér emelésére és a normarendezéssel kapcsolatos tennivalókra*, MOL, M-KS-276, 116. csoport, 18. ő.e.
- ³⁹ *A Szabad Nép munkáslevelezési osztályának jelentése az alpbéremelés és normarendezésről szóló rendelet visszhangjáról* 1950. július 21.-én, MOL, M-KS-276, 89. csoport, 228. ő.e.
- ⁴⁰ *Van Dijk, T. A. A kritikai diskurzus elemzése elvei*. [in: Szabó, M. ed. *Szöveggyűjtemény a politikára. Nyelv, szimbólum, diskurzus*. (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000.)], 449. old.